

הָבָה נִתְחַכְמָה לוֹ

אחת הפנינות של ההומור הפסיכולוגי מלמדת אותנו שהנברוטי בונה מגדלים באוויר, הפסיכוטי גר בהם, והפסיכולוג והפסיכיאטר מקבלים את שכר הדירה. קביעה זאת מתארת לדעתי באופן מופלא שלושה סוגי אנטישמיות הקיימים בעולם.

בין נברוזה לפסיכוזה

האנטישמיות מהסוג הראשון היא נברוטית. כפי שפסיכולוגים שונים הראו במחקריהם, קיימת נטייה כמעט 'טבעית' להפוך את השונה, הזר והאחר למעין מסך עליו משליך האדם את הפחדים, הקנאות והטראומות שלו. בספר בראשית עדים אנו לשנאה נברוטית מעין זו. כך מתייחסים הפלשתים ליצחק (בראשית כו, יג-יז): "וַיִּגְדֹּל הָאִישׁ... וַיִּקְנְאוּ אוֹתוֹ פְּלִשְׁתִּים... וַיֹּאמֶר אַבְיִמֶלֶךְ אֶל יִצְחָק לֵאמֹר מָה עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מְאֹד? וְכך מתייחסים ליעקב, גיסו ואף חותנו (בראשית ל, מג-לא, ב): "וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד... וַיִּשְׁמַע אֶת דְּבָרֵי בְנֵי לָבָן לֵאמֹר לָקַח יַעֲקֹב אֶת כָּל אֲשֶׁר לְאִבֵּינוּ... וַיָּרָא יַעֲקֹב אֶת פְּנֵי לָבָן - וַהֲנֶה אֵינֶנּוּ עִמּוֹ כְּתִמּוֹל שְׁלֹשׁוֹם". מעמד אבותינו כזרים מתואר במזמור ידוע (תהלים קה, יב-יג, דברי הימים א טז, כ): "בְּהִיּוֹתָם מִתִּי מִסָּפָר כְּמַעֲט וְגָרִים בָּהֶם, וַיִּתְּהֲלְכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי מִמַּמְלָכָה אֶל עַם אֲחֵר". כזרים הם קורבנות עושק והתעללות על ידי עמים ומלכיהם, כשרק חסדי ה' יכולים להגן עליהם: "לֹא הִנִּיתִי אֶתְּם לְעֶשְׂקָם וַיִּזְכֹּךְ עֲלֵיהֶם מְלָכִים". שנאה ובזו אלו הם תוצאת העובדה שהיינו זרים, או נחשבונו לזרים בארצות לא לנו. היינו ה'אחר' בה"א הידיעה. ואת זאת הזכירו אבותינו כשהיו מביאים את הביכורים: "אֶרְמִי אֲבֹד אֲבִי" (דברים כו, ה), כלומר אבותיי היו אובדים, נודדים בין העמים.

פרשת שמות מהווה מפנה. השעבוד מלווה באנטישמיות שהפכה פסיכוטית: "הֲנֶה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעָצוֹם מִמֶּנּוּ, הָבָה נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֶף גַּם הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ" (שמות א ט-י). השנאה הפסיכוטית מגיעה לשיאה במגילת אסתר, והופכת לאנטישמיות, כמעט במובן המודרני של המילה, כבדברי המן הרשע: "יִשְׁנֹנוּ עִם אֶחָד מִפְּזָר וּמִפֶּרֶד בֵּין הָעַמִּים בְּכָל מְדִינוֹת מְלָכוֹתָּךְ וְדָתֵיהֶם שְׁנוֹת מִכָּל עַם וְאֶת דָּתֵי הַמֶּלֶךְ אֵינָם עוֹשִׂים וְלִמְלָךְ אֵין שׁוֹה לְהִנִּיחָם" (אסתר ג ח-ט). הקיום היהודי שמעבר לגיאוגרפיה ולהיסטוריה, הפך על פי אנטישמיות זאת לשטנית ומסוכנת. ועתה, מקבל הפסוק "אֶרְמִי אֲבֹד אֲבִי" משמעות חדשה, כפי שהוא התפרש בהגדת פסח: הארמי 'אבד' - רצה להשמיד את אבי.

האנטישמיות מהסוג השלישי, המשתמשת בשנאת היהודים כבנשק פוליטי, מאפיינת את העולם המודרני. היא הגיעה לשיאה ברוסיה הצארית, בה הייתה אמצעי מכוון כדי

להפנות את זעם ההמונים מהשלטון ליהודים. כך נוצרו 'הפרוטוקולים של זקני ציון' שהזינו את הפסיכוזה האנטישמית.

הנאציזם מייצג אנטישמיות מסוג רביעי. היא מחברת את כל השנאות, אך מוסיפה להם ממד מיתולוגי. היהדות הפכה לאויב המטפיסי של גרמניה. האנטישמיות הנאצית ציירה את דמותו של היהודי כתוקע סכין בגב, מנצל ומוצץ דמם של הגויים, בוגד ומרעיל בארות. עבורם, מייצג היהודי את הרוע. אך, מתחת לפני השטח, בתת-ההכרה הנאצי הקולקטיבי התרחש תהליך הפוך: האנטישמיות הפכה למאבק נגד אלה שבעיניהם ייצגו את המוסר, דווקא. פותחו כאן שורשים קודמים, הנמצאים למשל במשנתו של ניצ'שה. העם היהודי אשם בגלל שהוא הוליד את הנצרות, ומתוך כך את כפיית המוסר על אירופה. לפיכך רצה הנאציזם להשמיד לא רק את היהודים, אלא גם את ספריהם. הוא ראה בתורתם ניגוד מוחלט לכל מה שהוא לימד.

בין ימין לשמאל

אבותינו חשבו שהאנטישמיות תעלם עם ניצחון הציונות, כשלא נהיה יותר זרים. הקמתה של מדינת ישראל אמורה הייתה להביא לנורמליזציה של החיים היהודיים. זאת הייתה טעות טרגית. הייתה זאת תרופה מתאימה נגד האנטישמיות הנברוטית, אך לא נגד סוגיה האחרים. הפסיכוזה של שונאינו בימין הפוליטי הייתה רדומה, ועתה היא שוב התעוררה. מהצד השני, הצד השמאלי של הקשת, הפכה ברית המועצות את האנטי-ציונות קרדום פוליטי לחפור בו ולהשיג רווחים טקטיים ואסטרטגיים. אחריה צעדו מדינות שהשתכרו מריח הניחוח של הנפט המזרח-תיכוני.

עובדות אלו מביאות אותנו אל הגותו של הרמב"ם ב'אגרת תימן'. לפי דבריו, היו לנו בהיסטוריה שני סוגי אויבים. הסוג האחד, מיוצג על ידי עמלק, שסיכן את קיומו הפיזי של עם ישראל. הסוג השני, הנצרות למשל, התנכלה לנפש היהודית. היא ניסתה להציל את נפשו על ידי המרתו, אם כי כידוע "רצון אלטרואיסטי" זה, גלש פעמים רבות לרדיפות ופוגרומים. דבריו של הרמב"ם קיבלו בדורותנו משמעות חדשה. הנאציזם רדף את הגוי היהודי, והקומוניזם - את הנפש היהודית. זהו ממד אחר של שנאת היהודים ששרד אף אחרי נפילת הקומוניזם. הימין המשיך את המסורת הנאצית. השמאל - את השנאה המרקסיסטית, בה נדבקו יהודים רבים מדי!

חצי נחמה

האם יש משמעות וצורך להטיף נגד האנטישמיות לנו המשוכנעים? כן, בגלל כוחה של ההסכמה הכללית בארצות רבות, הבאה לידי ביטוי ביצירותיהם של סופרים, אומנים, עיתונאים ואנשי תרבות למיניהם. מבלי להיות מודעים לכך, קונצנזוס שלילי זה משפיע לא רק על העולם אלא גם עלינו, ופוגע בדימוי העצמי הפנימי שלנו. על בעיה זאת כתב אחד

העם את אחת המסות היפות ביותר בספרות העברית: 'חצי נחמה'. במסה זאת, שנכתבה לפני למעלה ממאה שנה, בשנות צמיחת האנטישמיות המודרנית, עומד אחד העם על הכוח העצום של ההסכמה הכללית. ההסכמה הכללית מאשימה אותנו בגלל ה'תכונות היהודיות' שבנו, והיהודים מושפעים מכך: "וכי אפשר לאמור שכל אותן התכונות הנשחתות והמעשים הרעים שכל העולם מיחס ליהודים אינם אלא בדותא?" שואל אחד העם. בעלילת הדם, המאשימה את היהודים בשימוש בדם גויים לאפות את המצות בפסח, הביטוי הנאלץ ביותר של שנאת היהודים מוצא אחד העם את התשובה לשאלה זאת:

- וכי אפשר שכל העולם חייבים והיהודים זכאים?

- אפשר ואפשר, ועלילת הדם תוכיח...

הלוא ברור לכולנו שעלילת הדם היא בדותא, מכאן 'חצי נחמה': ייתכן וטענות נוספות בקונצנזוס האנטי-יהודי גם הן עלילה, אז ועתה.

השנאה הערבית כרתה ברית עם כל סוגי האנטישמיות. היא הפכה את הסכסוך הפוליטי לסכסוך דתי, ולאחר מכן לסכסוך מטפיזי. בסוריה כותבים עדיין על עלילת הדם בדמשק. הקריקטורות הנאציות קמו לתחייה בעיתונות הערבית. ובכלל, כדי להרוויח רווח פוליטי, חברו שמאל וימין באנטי-ישראליות, כפי שהיה בהכרזת הציונות כגזענות. אויבינו הפוליטיים הכשירו שוב את האנטישמיות ובכך הגיעו אל תהומות התועבה. הכשר זה חייב ליצור אצלנו מבט שונה על האנטי-ציונות. אף אם חצי עולם, ואולי אף יותר מכך, מגנה אותנו, עלינו למצוא את הכוח לעמוד נגדו. האבסורד והתועבה שבאנטישמיות חייבים ללמד אותנו להגן על דימויינו העצמי, אף כשדימוי זה מוכפש בעולם. אמנם כן, עלינו לתקן את דרכנו עד כמה שהדבר אפשרי, ואף יותר מכך. ולמרות זאת, אנו חייבים להיות ביקורתיים כנגד ההסכמה הכללית השקרית שהיא עתה נגדנו.

אנו ממשיכים לחיות את הגורל היהודי ההיסטורי כיחידים וכאומה. אנו מד-חום טרגי של המצב העולמי, אולם המחלה עליה המד-חום מצביע, היא סכנה קיומית לעולם כולו. האנטישמיות מעידה כמאה עדים שאידיאולוגיות הנגועות בה אינן אלא רוע שלבש בגדים מוסרניים, והדתות הנותנות מחסה לה אינן אלא אלילות החבויה במונותיאזם רשמי. הם הנשפטים האמיתיים בבית הדין של ההיסטוריה.